

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 29, 2011.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССВ
ГЛАСНИК ОДДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 29, 2011.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE SECTION OF ARTS, 29, 2011.

UDK 27-36:929 Jovan Vladimir sv.

UDK 7.041:27 Jovan Vladimr sv.

UDK 930.85

Rajko VUJIĆ*

О КУЛТУ И ИКОНОГРАФИЈИ СВ. ЈОВАНА ВЛАДИМИРА**

Апстракт: Дуклјански knez Vladimir, kojega teološki tekstovi nazivaju Sv. Jovan Vladimir, inspirisao je umjetnike različitih profilacija – pjesnike, književnike, dramaturge, muzičare i dr., prije svega zbog njegove romantične ljubavi i ženidbe sa kćerkom makedonskog cara Samuila, Kosarom, koja se poslije smrti svog muža zamonašila pod imenom Teodora. Svetački kult kneza Vladimira, koji je otpočeo u Krajini, pao je vremenom u zaborav na prostoru Crne Gore, jer su njegove mošti iz Bogorodice krajinske kod Ostrosa na Skadarskom jezeru bile premještene u Albaniju, najprije u Drač, a kasnije u blizini Elbasana, gdje su u crkvi Šin Đon počivale sve do druge polovine 20. vijeka, kada su tajno dislocirani u katoličku crkvu Sv. Marije u Elbasanu, a danas se nalaze u sabornoj pravoslavnoj crkvi u Tirani. U Krajini se zadržala samo legenda o „našem kralju” i njegovom krstu kojega su pripadnici svih konfesija posebno čuvali i poštovali. Međutim, kult Sv. Vladimira širio se u Albaniji, Makedoniji, Bugarskoj i još nekim pomjesnim crkvama. Njegov lik je prikazivan na freskama, ikonama i grafičkim otiscima, o čemu se govori u ovoj radnji.

Кључне ријечи: Sv. Jovan Vladimir, car Samuilo, Kosara-Teodora, Elbasan, Šin Đon, kult Sv. Vladimira, žitijske scene

Skoro cjelokupna likovna umjetnost srednjeg vijeka, bez obzira na to da li se radi o zidnom slikarstvu, ikonama, dekorativno-skulptorskim ostvarenjima ili grafičkim otiscima, vezana je za religioznu tematiku. To se prije svega odnosi na umjetnička djela koja su nastala pod vizantijskim uticajem, čiji je glavni emitivni centar bio Konstantinopolj, sve do njegovog pada u turske ruke 1453. god. kao i Solun, čije su slikarske ra-

* Redovni član CANU

** Ova radnja je nastala u toku angažovanja autora na naučnoistraživačkom projektu *Dodiri i prožimanja u umjetnostima srednjeg vijeka Crne Gore i Albanije* kojega je finansirala Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.

dionice odigrale značajnu ulogu ne samo u unutrašnjosti Balkana već i u primorskim jadranskim oblastima.

Nešto drugačija slika je bila na Zapadu, gdje je sjećanje na antičku estetiku bilo izraženije, pa su biblijski likovi i kompozicije dobijali životnije oblike i značenja, mada su se i dalje nerijetko tretirali na sličan način sve do 15. vijeka. Međutim, uskoro i na tim prostorima sve više jačaju tendencije ka realističnijem pristupu, s manje religioznim a više sekularnim preokupacijama, koje na kraju postaju autentični izraz nekoliko stilova i više umjetničkih pravaca čije se refleksije sve do danas osjećaju.

Što se tiče likova svetitelja, oni su rađeni na osnovu prototipova, prepoznatljivih ne samo po portretskim karakteristikama već, prije svega, po atributima koji su najčešće bili vezani za neki momenat iz hagiografskih scena iz njihovih žitija. Jednom sačinjeni prototip se redovno ponavljavao, u istom ili sličnom izgledu, tako da je slikar u tretiranju njihovih likova imao relativno malo mogućnosti da izrazi svoje individualne umjetničke sklonosti.

Mnogi svetitelji su dobili svoj svetiteljski izgled još za života ili ubrzo poslije smrti, te su njihovi likovi bili upamćeni i prikazivani s portretskim ili sličnim ikonografskim karakteristikama.¹ Međutim, to nije bio slučaj sa dukljanskim knezom Vladimirom, sinom dukljanskog arhonta Petrislava, za kojega zna Pop Dukljanin, a na kojeg se najvjerovatnije odnosi jedan odavno poznati olovni pečat s njegovim pomenom.² O knezu Vladimiru najopširnije govori Pop Dukljanin u svom „Ljetopisu“, u kojemu je njemu posvetio jedno čitavo poglavlje.³ Ono je, kako sam autor kaže, nastalo na osnovu već postojeće „knjige“ o Sv. Vladimi-

¹ To se, prije svega, odnosi na vizantijske imperatore, pape, popularne svetitelje koji su još za života ili, pak, ubrzo poslije smrti bili proglašeni za svece, vrlo često bez zvanične kanonizacije. Takav je bio slučaj i sa članovima iz dinastije Nemanjića, od kojih je većina prikazivana sa svetiteljskim oreolima na freskama njihovih brojnih zadužbina.

² Od Petrislava (Petra) je sačuvan olovni pečat sa likom Bogorodice sa Hristom u medaljonu na grudima, na aversu, dok je natpis „Петроу архонтос диоклиа. амин“ odličen na reversu. Pečat je prvi objavio G. Schlumberger, *Sigillographie de l'Empire Byzantin*, Peris, 1884, p. 20. Kasnije su ga objavili brojni autori, od kojih – kao najdostupnijeg čitaocu – upućujemo na: B. Šekularac, *Tragovi prošlosti Crne Gore*, Cetinje 1994, str. 52. (sa starijom literaturom).

³ Čitava glava XXXVI „Ljetopisa Popa Dukljanina“ je posvećena knezu Vladimiru. U njoj su izneseni svi važniji podaci za koje je autor „Ljetopisa“, a to je – po svoj prilici – bio barski nadbiskup Grgur, doznao iz nekog starijeg rukopisa, ili žitija o Vladimiru.

ru koja je, po svoj prilici, bila sastavljena na slovenskom jeziku. Tako na kraju poglavlja o knezu Vladimiru autor *Ljetopisa* preporučuje: „*Ko želi saznati koliko i kakvih dobrih djela i čudesa se Gospod udostojio učiniti posredovanjem blaženog Vladimira, sluge svojega, neka pročita knjigu o njegovim djelima, gdje su djela njegova po redu opisana, pa će zaista znati da je ovaj sveti čovjek bio duh sa Gospodom i Bog bijaše s njime, kome čast itd.*”⁴

U vrijeme nastanka *Ljetopisa*, a to je posljednja četvrtina 12. vijeka, mošti kneza Vladimira su se još nalazile u Bogorodici Krajinskoj, u blizini Ostrosa na Skadarskom jezeru, te treba vjerovati njegovom autoru da je knez Vladimir već tada bio proglašen za blaženog („*beatus*”), kako ga on naziva. Iako o tome nema traga u papskim spisima, niti se počinje među svetiteljskim imenima katoličke crkve, nije isključeno da je čin njegove beatifikacije obavila sama barska nadbiskupija, za šta se nije moralo dobijati dozvola od pape, kao što bi to bilo obavezno da se radilo o kanonizaciji – proglašavanjem za sveca. Međutim, postajao je i jedan vid posebne vrste proglašavanja svetaca. Spontano štovanje svetiteljske ličnosti, koje je najčešće počinjalo nakon nekog mističnog viđenja na njegovom grobu, čuda iscjeljenja bolesnika ili nekog drugog čuda, nakon čega bi se vjernici masovno okupljali u crkvu s grobom svetitelja, te bi crkvena hijerarhija vremenom prihvatila takav vid „narodne” kanonizacije. Moguće je da se to dogodilo i sa Sv. Vladimirom.

U *Ljetopisu* je napomenuto još i to da njegovo tijelo počiva u crkvi Sv. Marije (Krajinske), gdje leži cjelovito i mirišljivo, sa drvenim krstom u ruci,⁵ gdje ga hodočaste vjernici s mnogih strana. Bio je štovan

⁴ Prevod prema Sl. Mijuškoviću, *Ljetopis Popa Dukljanina*, Titograd 1967.

⁵ Vladimir je, pored ostalih svetačkih epiteta, nazivan zbog toga i „mirotočivi”. Što se tiče drvenog krsta koji je imao na grudima, bez sumnje se radi se o krstu na koji se zakleo makedonski car Vladislav, brat od strica Vladimirove žene Kosare, da mu se ništa rđavo neće dogoditi, ukoliko dođe k njemu u Prespu, gdje mu je bila prestolnica. Dalji tok događaja je veoma poznat i više puta opisan od brojnih istraživača života Sv. Vladimira: nakon što je na prevaru došao u Prespu, bio je pogubljen ispred crkve Sv. Ahileja, u kojoj je bio i sahranjen. Na njegovom grobu se, zatim, počela pojavljivati mistična svjetlost, te se tu okupljao brojni narod slaveći ga kao čudotvorca, što je njegov drugi svetački epitet. Ta događanja su uplašila cara Vladislava, te je dozvolio Kosari da prenese tijelo svog muža. To je ona i učinjela i sahranila ga u crkvi Sv. Marije u Krajini. Krst koji je držao na grudima i danas čuva u plemenu Mrkojevići i iznosi na Trojičin dan na vrh Rumije. U tom folklorno-religioznom ritualu donedavno su učestvovali pravoslavni, katolički i muslimanski vjernici. Kasnije je krst u Veneciji okovan srebrom, zbog čega starost njegovog drvenog dijela još nije sa sigurnošću riješena.

i izvan Duklje, posebno u Dalmaciji.⁶ Nakon prenosa njegovih moštiju iz Krajine u Drač, što se pod dosta nejasnim okolnostima dogodilo oko 1215. godine,⁷ kult Sv. Vladimira polako zamire u Duklji,⁸ ali zato jača u Albaniji, Makedoniji, a kasnije u Bugarskoj, Svetoj gori i Karlovačkoj mitropoliji. Posebno štovanje prvom dukljanskom, tj. crnogorskom svetitelju intenzivirano je naročito krajem 14. vijeka. Tada je, naime, albanski feudalac Karlo Topi, koji je vladao Dračom i susjednim oblastima, obnovio manastir Sv. Jovana (Preteče) u blizini Elbasana. Ta, prema arheološkim faktima omanja jednobrodna crkva, kao i manastirska zdanja okolo nje, stradala je u zemljotresu koji je pogodio taj region 1373. godine. Nekoliko godina kasnije crkvu je obnovio tada najugledniji albanski feudalac Karlo Topi, koji je tituliran kao *prinseps Albaniae*. Bio je u srodstvu sa anžuvijskim napuljskim kraljem Karlom I, kao i zetskim vladarima Balšića.⁹ O toj obnovi crkve sačuvana su tri natpisa ugrađena iznad ulaznih vrata, ispisana na grčkom, latinskom i staroslovenskom jeziku. Najopširniji je natpis na grčkom jeziku. On u prevodu glasi:

„Da se zna da je ovaj hram u cjelosti, od temelja do sljemena bio razrušen u zemljotresu, u vrijeme kad je na čitavom albanskom zemljom vladao previsoki i prvi Karlo Topi, rođak po krvi kralja Francuske. I on da de sazidati ovaj prečasn timer hram svetoga Jovana Vladimira i podiže ga od osnove do vrha radi vjere i iskrena srca. Od Hristovog rođenja do podizanja hrama (prošlo je) 1381 godina, a od gospodstva Topijevog 22 godine, indikta 5. sunčanog kruga 1, mjesečevog 12. Podiže se hram što ga gledaš veći od onoga koji je tu ranije bio”. Latinski i staroslovenski uklesani tekstovi su mnogo kraći. Međutim, staroslovenski natpis da-

⁶ A. Kačić-Miošić je u svoj *Razgovor ugodnom naroda slovinskog* uvrstio i *Pismo od kralja Vladimira*. Da je on zaista štovao kao svetac u Dalmaciji govori i *Biblioteca sanctorum, Istituto Giovanni XXIII, della pontificia lateranese, VII*, Roma 1969, p.1322.

Brojna djela raznih žanrova inspirisana, uglavnom, romantičnom ljubavi kneza Vladimira i Kosare (poslije smrti svog muža monahinja Teodora) sakupljena su u: *Čitanka o svetome kralju Vladimiru od episkopa Nikolaja*, Beograd 1925, čiji je reprint nedavno objavila „Biblioteka Sveti Petar Cetinjski”, kolo „Duhovno nasljeđe”.

⁷ O tome opširnije up. R. Vujičić, *Sv. Jovan Vladimir*, „Matica” 3, Cetinje 2000.

⁸ Istorijski izvori poznaju samo jednu crkvu koja je u to vrijeme bila posvećena Sv. Vladimiru. Nalazila se na desnoj obali Bojane na ulcinjskoj teritoriji, up. *Acta Albaniae Veneta seculorum XIV et XV, pars secunda, tomus duodecimus*, Romae MCMLXXI, col. 3071.

⁹ Njegova kćer Jelena udala se za Konstantina, sina Đurđa I Balšića. Up. *Istorija Crne Gore, 2/2*, Titograd 1970, str. 51.

je neke preciznije podatke o vremenu renoviranju crkve. Natpis u slobodnom prevodu glasi: „*Ову свету цркву светога Јована Владимира сатвори Карло Топија, господин албански, у 22. години његовог господства и заврши је у 24. годину његовог господства*”. Dok se u grčkom i latinskom natpisu gradnja crkve fiksira za 22. godinu Topijeve vladavine, na slovenskom se ta godina vezuje za početak obnove, dok je završetak uslijedio dvije godine kasnije, tj. 1383. godine.¹⁰ Te godine su, zacijelo mošti Sv. Vladimira smještene u tu crkvu posvećenu Sv. Jovanu Preteči, te se od tada Vladimir pominje kao Sv. Jovan Vladimir što se može dovesti u vezu sa sličnošću njihovog mučeništva – oba su stradala usjekovanjem glave, koju – kao atribut svog mučeništva – i jedan i drugi najčešće drže u svojoj lijevoj ruci, dok u desnici drže krst.¹¹

Manastir Sv. Jovana Vladimira se nalazi na putu koji je vodio od Duklje ka Prespi, te su mnogi skloni da povjeruju legendi da je prvobitno na tom mjestu Vladimir podigao crkvu ili manastir. Prema toj legendi Vladimir je, baveći se lovom, na tom mjestu ugledao na drvetu orla sa sunčanim krstom na glavi, što je protumačio kao božji znak da tu treba da izgradi crkvu. Taj detalj je ušao kao jedno od čuda u njegovo svetiteljsko žitije. Po jednoj, pak, drugoj legendi, to je mjesto na kojemu je Vladimir nakon ubistva donio i tu spustio svoju odsječenu glavu. Izgleda, ipak, vrlo vjerovatno da se knezu Vladimiru može pripisati zadužbinarstvo ili doprinos u izgradnju nekoliko manastira u Makedoniji, između ostalih Sv. Nauma na Ohridskom jezeru i Sv. Jovana Bigorskog u dolini Radike, kao i manastira Ardenice u srednjoj Albaniji, odakle potiče ikona sa žitijskim scenama, na koju ćemo se kasnije opširnije osvrnuti. Crkva je više puta preuređivana i dograđivana. Njena konačna arhitektonska verzija imala je izgled trobrodne bazilike, sa zvonikom „na preslici” nad zapadnom fasadom i prostranim trijemom duž čitavog južnog zida.¹² Prošire-

¹⁰ Ta tri natpisa koja su se nalazila iznad južnih vrata crkve objavio je St. Novaković u: *Prvi osnovi slovenske književnosti među balkanskim Slovenima*, Beograd 1893, str. 226–227. Njihovu fotografiju, takođe sa prevodom, objavio je Š. M. Štedimlja, *Tragom popa Dukljanina u: „Alma mater Croatica*, broj 3, Zagreb 1940, str. 103–105. Danas je crkva djelimično restaurirana u približnom izgledu u kome ju je Štedimlja vidio i fotografisao prije Drugog svjetskog rata.

¹¹ Da je to tako shvaćeno vidi se iz teksta prve *Akolutije*, štampane u Veneciji, u kojoj se u jednom *ikosu* kaže: „...raduj se, najdublja smirenosti spram nebesa; raduj se, što si revnost Pretečinu postigao.”

¹² Ta tri natpisa koja su se nalazila iznad južnih vrata crkve objavio je S. Novaković u: *Prvi osnovi slovenske književnosti među balkanskim Slovenima*, Beograd 1893, str. 226–227. Njihovu fotografiju, takođe sa prevodom objavio je Š. M. Štedimlja, *Tra-*

nje crkve je bilo potrebno jer ju je sve veći broj hodočasnika posjećivao, posebno oko 22. juna, hramske slave manastira. Tih dana se održavao u Elbasanu veliki sabor na koji su dolazili i trgovci iz udaljenih krajeva, te se tako kult Sv. Vladimira sve više širio.¹³ Tada je u crkvi sigurno postojala i neka ikona, a možda i freske vezane za život ili čuda Sv. Vladimira, ali one nijesu sačuvane.

Likovne karakteristike i scene pojedinih svetitelja nastajale su na osnovu njihovih žitija, učinjenih čuda, službi ili, pak, iz legendi o njima. Može se samo pretpostaviti da je neka vrsta žitija Sv. Vladimira nastala ubrzo poslije njegove mučeničke smrti i čuda koja su bila s njime povezivana. To se, doduše, može samo naslutiti iz *Ljetopisa* tzv. Popa Dukljanina, koji, završavajući poglavlje o Sv. Vladimiru, piše: „A ko želi da zna koje je i kakve vrline i čuda Bog blagoizvolio da izvrši kroz blaženoga Vladimira, slugu svojega, neka pročita knjigu o njegovim djelima (*liber gestorum eius*), u kojoj su djela njegova po redu opisana, i uvjeriće se doista kako je taj sveti čovjek bio jednog duha sa Gospodom, i kako je Gospod u njemu stanovao.” Ukoliko je zaista postojalo takvo neko pisano žitije, ono nije sačuvano, niti se pominje na nekom drugom mjestu.

Mitropolit Kozma, autor *Akolutije* (zbornik u koji je ušlo opširno i kratko žitije Sv. Vladimira, kao i Služba ovog svetitelja-mučenika), štampane u Veneciji 1690. god., objašnjava kako je postajala „velika knjiga” na slovenskom jeziku o životu i (crkvenoj) službi Sv. Vladimira, koja je bila prevedena na grčki jezik, ali se i ona zagubila.¹⁴ Očito da tu knjigu mitropolit Kozma, koji je, pored ostalog, djelovao kao iguman manastira Sv. Jovana Vladimira kod Elbasana, a neko vrijeme je vršio dužnost namjesnika Ohridske arhiepiskopije, nije imao u rukama jer u svom poznatom djelu, pomenutoj *Akolutiji*, koju je napisao na molbu Jovana Papa, porijeklom iz Elbasana, iznosi brojne podatke koji nijesu u saglasju sa istorijskim činjenicama o tom svetitelju. Za ovu radnju je, međutim, to djelo od posebne važnosti, bez obzira na to što se ne može uzeti kao istorijski izvor, jer se tu, po prvi put, pojavljuje lik Sv. Jovana Vladimira tačno datiran godinom 1690. Tu je, na prvoj stranici knjige, Sv. Vladimir prikazan dopojasno u muževnom dobu, s krunom otvo-

gom popa Dukljanina u: „Alma mater Croatica, broj 3, Zagreb 1940, str. 103–105. Danas je crkva djelimično restaurirana u približnom izgledu u kome ju je Štedimlja vidio i fotografisao.

¹³ O ceremoniji koja se tom prilikom održavala v. R. Vujičić, *nav. dj.* (7). Taj običaj je prekinut sredinom 20. vijeka, ali je odskora ponovo obnovljen.

¹⁴ Čed. Marjanović, *Sv. Jovan Vladimir*, Beograd 1925, str. 21.

renog tipa koja se završava krstom. Desnom rukom pridržava krst s dvije prečke, dok u lijevoj drži svoju odsječenu glavu bez oreola. Obučen je u vladarsku odeždu, u hlamidi optočenoj biserima i ukrašenoj velikim dragim kamenjem. Ispod hlamide se vidi dalmatika i losos koji više podsjeća na epitrahilj. Rubnim dijelom ikone ispisan je tekst na grčkom jeziku koji govori o svetitelju. Posebno zanimljiv je natpis u lijevom donjem uglu ispisan sitnim kurzivom koji glasi : „*Suor Isabella Piccini scolpi*” (*Sestra Izabela Pičini sačini*), te tako doznajemo za autora ove gravire.¹⁵ Ne može se zaključiti da li je ova gravira izrađena na osnovu nekog starijeg predloška ili, pak, prema tekstu iz same akolutije. Čini se da je prva mogućnost vjerovatnija, utoliko prije što se Sv. Vladimir prikazuje sa svojom odsječenom glavom, što je bio njegov najčešći atribut¹⁶ (Sl. 1).

U *Akolutiji* Jovan Papa, čijom zaslugom je i štampana, upućuje molbu da se ova knjiga, pored manastira u kojemu se čuvaju svetiteljeve mošti, podijeli i po crkvama Ohridske dijeceze. To je, zacijelo, bilo i učinjeno, što je nesumnjivo uticalo da se kult Sv. Vladimira još više učvrsti u oblastima u kojima je već odranije bio štovan. Valja napomenuti da je Kozma sačinio žitije Sv. Vladimira uglavnom na osnovu predanja, a ne na istorijskim faktima. Tako je navodno Vladimir bio Nemanjin sin, dok je, na primjer, lik njegove žene Kosare dat u negativnom svjetlu, upoređujući je sa starozavjetnom Dalidom.¹⁷

Poslije ovog prvog izdanja na grčkom jeziku štampano je isto djelo, takođe u Veneciji, još nekoliko puta uz neznatne tekstualne izmjene, ali drugačijim ilustracijama,¹⁸ godine 1774. i 1858, (Sl. 2) dok je 1741. god.

¹⁵ Isabella Piccini, poznatija kao Suor Isabella (Venecija 1644–1734) provela je veći dio života u konventu *Santa Croce* u Veneciji baveći se čitavo vrijeme slikarstvom, posebno grafikom. Ilustrovala je religiozne knjige, misale, brevijare, molitvenika i dr. Saradivala je sa više venecijanskih tipografa, te se ne može sa sigurnošću utvrditi u kojoj štampariji je nastala *Akolutija* Sv. Vladimira. (Up: Luisa Di Vaio, *Suor Isabella Piccini* u: *Grafica d'Arte*, Anno XIV, za januar-mart 2003, Nr. 53)

¹⁶ Pored Jovana Vladimira svoju odsječenu glavu u ruci, pored Sv. Jovana Krstitelja (Preteče), ima još nekoliko svetitelja koji su okončali život na isti način, poput srpskog kneza Lazara ili ruskog Sv. Merkurija Smolenskog.

¹⁷ Tako je okarakterisana u Žitiju pomenute Akolutije (str. 18). Koliko radoslušane legende mogu zasjeniti istorijske činjenice, dobar je primjer jedan rukopisni „istoriografski” spis iz 18. v. sačuvan u dva prepisa, u tzv. *Tronošcu* i *Opštem listu Pečke patrijaršije*, gdje se za Vladimira kaže da je nezakoniti sin srpskog cara Dušana i jedne „blagorodne djevice” iz Janjine, up. Đorđe Sp. Radojičić, *Legenda o Vladimiru i Kosari – njeni vidovi od XI do XIX veka*, Kragujevac 1967, str. 7–8.

¹⁸ U trećem izdanju Akolutije, štampane takođe u Veneciji 1858. g., Sv. Jovan Vladimir je prikazan u čitavoj figuri, sa svojom odsječenom glavom u lijevoj ruci, u

štampano i u Moshopolju, gradiću nedaleko od Korče, koji je u to doba bio kulturno sjedište pravoslavnih cincara.

Kult Sv. Vladimira se koncentrično širio iz Elbasana u Makedoniju, gdje je već odranije bio poznat, a nešto kasnije susreće se na freskama na Svetoj gori, Bugarskoj i u Karlovačkoj mitropoliji, da bi, napokon, počeo biti štovani i na području Pečke patrijaršije. Tako je grčka *Akolutija*, uz izvjesne izmjene, 1802. g. prevedena na crkvenoslovenski jezik, također u Veneciji kod Pane Teodosijeva, zalaganjem jeromonaha Luke i proigumana Partenija iz Hilandara.¹⁹

Nedugo nakon objavljivanja venecijanske *Akolutije* nastala je jedna ikona u čuvenom manastiru Sv. Katarine na Sinaju. Nju je otkrio V. N. Benešević,²⁰ dok je široj javnosti približio G. Ostrogorski.²¹ Ikona je podijeljena u dva dijela. U gornjem dijelu su našli mjesto tipični motivi vezani za manastir u kojemu je nastala. Tako je tu predstavljena *Neopalmata kupina* u kojoj sjedi Bogorodica sa Djetetom oslonjena na manastir Sv. Katarine, dok je Mojsije, koji je na taj način vidio i prorekao dolazak Spasitelja, prikazan desno od Bogorodice – u vidu male figure koja skida obuću jer stupa na sveto mjesto, a drugi put u čitavoj figuri. Sinajske motive na ovom dijelu ikone dopunjava i Sv. Katarina, na lijevoj strani od Bogorodice sa Hristom. Ona je okončala svoj ovozemaljski život na brdu Sv. Katarine, koje je prikazano u pozadini, odakle su je – prema crkvenom kazivanju – anđeli snijeli u manastir kojemu je postala pokrovitelj, a koji predstavlja najveću riznicu ikona i manuskripata od 6. vijeka do danas, jer je imao sreću da nikad nije bio poharan.

Zadržavajući se nešto duže na gornjem dijelu ikone, imali smo želju da ukažemo da je ovo djelo zaista nastalo na Sinaju. Međutim, za nas je interesantniji donji dio ikone na kojemu je prikazan Sv. Vladimir u tri odvojene scene. Na tom polju dominira figura Sv. Jovana Vladimira na konju u centralnom dijelu. Dvije veoma usitnjene kompozicije, lijevo i desno od njega, predstavljaju scene iz njegovog žitija, obje s prikazom

---

desnici pridržava krst i palminu granu, kao simbol mučeništva, dok nogom gazi mač, kao znak svog odricanja od svjetovne moći. Fotografiju ove grafike objavio je H. Дилевски, Известия за изобразителни изкуства, книга трета, издание на Българската академия на науките, София 1960. фиг. 3.

¹⁹ St. Novaković, *nav. dj.* (10), str. 243.

²⁰ В. Н. Банешевич, *Памятники Синая археологические и палеографические*, вып. I, Monumenta Sinaitica archaeologica et paleographica, fasc. I, Petropoli 1925, pp. 46–47, tab. 25.

²¹ Georgije Ostrogorski, *Vizantija i Sloveni* u poglavlju *Sinajska ikona Sv. Jovana Vladimira*, Beograd 1970, str. 159–169.

konjanika – s desne strane njegov put sa pratnjom ka Prespi (?), dok je lijevo prikazan s odsječenom glavom ispred crkve, što se, bez sumnje, odnosi na elbasanski manastir. Na to ukazuje i grčko slovno objašnjenje ispisano iznad svih kompozicija. Ono što je zanimljivo za ovu ikonu, jeste činjenica da ona nije prikazana u maniru vizantijske već više u duhu zapadne tradicije. Po prisustvu nekih ranobaroknih elemenata, može se smatrati da ju je izradio neki školovani italokritski slikar, koji je uz to vjerovatno bio monah. Naručilac je bez sumnje bio neki hodočasnik, najvjerovatnije iz Albanije ili Makedonije, koji je pohodio sinajski manastir, po svoj prilici početkom 17. vijeka kada se ova ikona može približno datirati (Sl. 3).

Akolutija štampana u Veneciji, kao i njeno naknadno izdanje, svako je – kao što je i njen izdavač Jovan Papa preporučio – dospjela, pored ostalog, na područje gdje je kult Sv. Vladimira bio već rasprostranjen. To se, prije svega, odnosi na prostor od Elbasana do Ohrida u Makedoniji, Moshopolja i manastira Ardenice u Albaniji, koji je takođe bio u okviru Ohridske arhiepiskopije. Na tom prostoru se pojavljuje nekoliko talentovanih slikara, koji se s pravom pominju kao pripadnici određene škole koja je tokom 18. vijeka bila aktivna na relaciji Elbasan – Moshopolje – Ohrid.

Već je u Kozminom tekstu naglašeno da je Jovan Vladimir obrazovan u duhu učenja Klimenta i Nauma. Čak se i njegovo rođenje vezuje za mjesto Vladimirovo nedaleko od Ohrida,²² a pošto je bio vezan s makedonskim (Bugari ga drže bugarskim) carem Samuilom, u ohridskoj dijecezi je štovan kao lokalni svetitelj. Iz tog razloga je naslikan u redu prestonih ikona na ikonostasu Sv. Nauma iz 1711. godine. Nemajući predložak njegovog izgleda slikar ga je tu prikazao veoma slično Hristovom liku, s krstom u desnoj ruci, ali bez glavnog atributa – svojom odsječenom glavom. Iz više razloga se može zaključiti da je Sv. Vladimir imao neke posebne veze sa manastirom Sv. Naum. Predanje po kome je on bio ktitor tog uglednog makedonskog svetilišta može se shvatiti i kao Vladimirovo učešće u nekoj od obnova tog sakralnog spomenika koji datira iz početka 10. vijeka, ali je doživio više preuređenja. Nije isključeno da je u jednom od njih učestvovao i dukljanski knez, kasnije Sveti Jovan Vladimir. Iako o tome nema pisanih dokaza, sama činjenica da se našao među glavnim ikonama na ikonostasu, a kasnije je naslikan na fresci na istaknutom mjestu na ulazu iz narteksa u naos, dovoljno govori o nekoj

²² S. Novković, *nav. dj.* (12), str. 275.

njegovoj posebnoj vezi sa tim manastirom.²³ Pored toga, iz kasnijih opisa doznaje se da je čivot Sv. Vladimira sa svojim trospratnim nadgrađem veoma podsjećao na onaj u Sv. Naumu. K tome valja napomenuti da je o trošku manastira Sv. Nauma 1741. god. u Moshopolju štampana *Akolutija* o Sv. Jovanu Vladimiru koja je za osnovu imala ranije venecijansko izdanje. Sve to upućuje na neke posebne odnose, još nedovoljno istražene, između našeg svetitelja i tog uglednog manastira.

Tada već izmijenjenu i znatno proširenu crkvu u Šin Đonu, ukraasio je freskama poznati slikar Konstantin Špataraku, koje su, po logici stvari, u svom repertoaru imale i čuda Sv. Vladimira. Izblijeđeli ostaci fresaka u apsidalnom dijelu današnje crkve, za sada, ne dozvoljavaju sigurnije zaključke o tome. Međutim, iz izvještaja starijih istraživača doznaje se da se tu, pored fresaka, nalazila i jedna ikona sa žitijskim scenama – *vitae* – Sv. Jovana Vladimira, vrlo slična onoj koja se nalazila u manastiru Ardenici, a danas se čuva u Nacionalnom muzeju srednjovjekovne umjetnosti u Korči.²⁴ Špataraku je, po svoj prilici, oslikao i scene čuda koja su bila na čivotu Sv. Vladimira, koji je po opisu onih koji su ga vidjeli u prvobitnom stanju bio veoma sličan onom u Sv. Naumu.

Na ikonu *Sv. Jovan Vladimir sa žitijskim scenama*, jedino takvom sačuvanom tipu ikone, koja se – kako je rečeno – danas nalazi u stalnoj postavci Nacionalnog muzeja srednjovjekovne umjetnosti u Korči, prvi je skrenuo pažnju Čed. Marjanović.²⁵ Njenu fotografiju je objavio C. Grozdanov pripisujući je Konstantinu zografu, bez opisa umanjjenih rubnih kompozicija koje predstavljaju scene iz žitija i svetiteljevih čuda.²⁶

Ta ikona ima posebnu vrijednost jer je jedino djelo te vrste koje je do danas sačuvano, ne računajući grafički otisak Hristofora Žefarovića na koje ćemo se kasnije osvrnuti.

²³ O kultu i likovnim prikazuima Sv. Vladimira iscrpno se bavio Cvetan Gozdanov u više navrata: *Јован Владимир и представа Седмочисленика*, Зборник за ликовне уметности, 20. Нови Сад 1980; Id. *Јован Владимир и претставите на Седмочислениците во македонска уметност од XVIII-XIX век*, in: *Студии за охридскиот живопис*, Скопје 1990; Id. *Портретите на светителите од Македонија од IX-XVIII век*, Скопје 1983.

²⁴ Ikona ima dimenzije 774 x 527 mm. Vodi se pod inv. br. 5324.

²⁵ Čed. Marjanović, *nav. dj.* (14). str. 48.

²⁶ Цв. Грозданов, *Портрети на светителите од Македонија од IX до XVIII век*, Скопје 1983, сл. 72. То је било prije njenog čišćenja, te je isti autor pogrešno pročitao godinu, umjesto 1739. on je datira 1731. godine. Fotografija u boji je objavljena u katalogu *Ikona Bizantine dhe pasbizantine ne Shqiperi*, Thessaloniki 2003, 36, koji je doživio i drugo prošireno izdanje.

U prostranom centralnom dijelu prikazan je Sv. Jovan Vladimir u čitavoj figuri. Obučen je u bogato ukrašenu carsku odeždu s krunom na glavi, kako sjedi na prijestolu držeći krst u desnoj, a svoju odsječenu glavu u lijevoj ruci. Signatura, kao i sva slovna objašnjenja na rubnim kompozicijama, ispisana je grčkim jezikom – Sveti Jovan Vladimir (*ΑΓΙΟΣ ΙΩΗΑΝΝΙΣ ΒΛΑΔΙΜΙΡΟΣ*). Ispod nogu sveca nalazi se natpis ispisan u dvije linije zlatnim slovima na zelenoj pozadini. U njemu se Sv. Jovan Vladimir tituliše kao „kralj Albanije”, te da je ikona rađena trudom „sluge” Antonija iz Ardenice. Slijedi godina 1739. i potpis slikara jeromonaha Konstantina „iz Spateias-a”, koji je u nauci poznat kao Špataraku (Sl. 6).

Okolo centralnog dijela poređano je dvanaest kvadratnih polja sa scenama vezanih za svetiteljsko žitije i čuda koje mu se pripisuju. Svaka od njih je oivičena zasebnim bordurama. Njihova hronologija počinje u lijevom gornjem uglu s kompozicijom *Rođenja*. Scena je smještena ispred nekoliko arhitektonskih oblika, kao da se radnja odvija u eksterijeru, što je dosta neobično u prikazivanjima rođenja svetitelja. Slijedi kompozicija *Naukovanja*, a odmah do nje u istom prostoru s mnoštvom figura, *Krunisanje Sv. kralja*. Sljedeća scena, u desnom gornjem uglu prikazuje kako Sv. Vladimir ide u lov u pratnji nekoliko konjanika i pasa, što predstavlja uvod u sljedeću žitijsku scenu smještenu na polju ispod nje, u kojoj se ispred njih na jednom drvetu pojavljuje orao sa zlatnim krstom na sebi. To se tumači kao providenje na kojemu „sv. kralj” treba da izgradi božji hram, a što se dovodi u vezu sa nastankom manastira Šin Đon. Slijedi scena bitke sa vizantijskim carem Vasilijem II i pobjeda nad njim. Slijedeći pravac kazaljke na satu slikar je u narednoj sceni prikazao pogibiju Sv. Vladimira od strane rođaka njegove žene, te tri scene na dnu ikone povezane sa donošenjem njegovog tijela i sahrane u prisustvu crkvenih prelata i brojnog naroda, u donjem lijevom uglu. Iznad tog polja su još dvije scene vezane za tekst iz sinaksara, koje se tiču posmrtnih čuda. Radi se o krađi svetiteljevih mošti od strane „Franaka”, koji na mazgi odnose svetiteljev ćivot, ali ih u tome sprečava naglo nabujala rijeka Škumba, te one – u sljedećoj sceni – bivaju uz pratnju sveštenika svečano vraćene u crkvu. Posljednji prikaz u ovom lancu događanja – drugo polje s lijeve strane – završava se s prikazom „visokopoštovanog Karla Topija, nećaka francuskog kralja”, koji sa skiptrom u ruci i krunom na glavi pokazuje rukom na crkvu koju je obnovio u Šin Đonu, gdje su smještene mošti Sv. Jovana Vladimira (Sl. 7).

Zadržali smo se nešto duže na ovom djelu, jer je ono jedini sačuvani primjerak na kojem je Sv. Jovan Vladimir predstavljen sa brojnim ži-

tijskim scenama koje se, uglavnom, oslanjaju na tekst venecijanske *Akolutije*. Autor ikone jeromonah Konstantin Špataraku je izveo brojna djela u Makedoniji i Albaniji.²⁷ On ima prepoznatljiv slikarski rukopis po realističnosti, smislu za detalje minijaturnog karaktera uz prisustvo *genre*-detalja. Ti detalji se, doduše, ne mogu primijetiti na ikoni Sv. Jovana Vladimira na rezbarenom ikonostasu u manastiru Sv. Nauma, kojega je zograf Konstantin oslikao 1711. g.²⁸ Tu je na istom polju prikazana i Sv. Marina, tako da slikar nije imao dovoljno prostora ni za glavni atribut – odsječenu glavu, dok lik Sv. Vladimira svojim izgledom veoma podsjeća na Hristov izgled. To upućuje na pomisao da je Konstantin oslikao i drveni čivot Sv. Jovana Vladimira, koji na prednjoj strani ima pet žitijskih scena, dok je na unutrašnjoj strani poklopca naslikan Hristos u sarkofagu – *Ecce homo*, koji izgledom veoma podsjeća na lik Sv. Jovana Vladimira na ikonostasu u Sv. Naumu.²⁹

Sv. Jovan Vladimir je u crkvi manastira Nauma prikazan i na freskama i to na istaknutom mjestu, u prolazu iz nartekse u naos. Signiran je kao *Čudotvorac*, što je uticalo da vjernici oštete njegove oči.³⁰ Živopis u Sv. Naumu slikao je majstor Trpo iz Korče 1806. god., nakon jedne značajnije opravke manastira prethodno oštećenog u požaru (Sl. 5).

Zograf Trpo potiče iz slikarske porodice koja je djelovala u širem prostoru. Njegov otac i stric su izvodili freske na Sv. Gori, u manastirima Filoteju (Sl. 9), Zografu i Hilandaru (Sl. 10), u kojima je prikazan i lik Sv. Vladimira.

²⁷ Zograf Konstantin je djelovao u nekoliko crkava na albanskoj strani Ohridskog jezera u blizini Podgradeca, u Sv. Đorđu i Sv. Marini. Up: T. Popa, *Considérations générales sur la peinture postbyzantine en Albanie*, Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes, II, Sofia 1970, p. 780.

²⁸ Ц. Грозданов, *Портрети на светителите од Македонија од IX-XVIII век*, Скопје 1983, сл. 70.

²⁹ Pri tome se podrazumijeva da je Hristos u *Ecce homu* predstavljen sa sklopljenim očima, dok su druga obilježja likova upadljivo slična na oba primjera. Scene na čivotu Sv. Jovana Vladimira, koji se danas nalazi u pravoslavnoj crkvi u Tirani, zbog stanja u kome se nalaze, nijesu još naučno obrađene, dok je ona na unutrašnjoj strani poklopca relativno dobro očuvana. O tome up. R. Vujičić, *Kivot Sv. Vladimira Dukljanskog*, Matica br. 22/23, Cetinje/Podgorica 2005, str. 489–492. Da je ikone u Šin Đonu radio Konstantin zograf tvrdi i B. Hrabak u: *Албанија од коначног пада под турску власт до средине XVIII века*, Историја Албаније, Београд 1969, стр. 73.

³⁰ Vjernici koji imaju bolest očiju uzimali su čestice freskomaltera iz očiju svetitelja čudotvoraca s nadom da će im pomoći u povraćaju vida. S tom pojavom se često manipuliše optužujući da su to napravili neprijatelji iz loših namjera.

Kult Sv. Jovana Vladimira je posebno izražen u Makedoniji od prve polovine XVIII, a još intenzivnije tokom XIX vijeka. Tada se on počinje prikazivati sa najuglednijim ohridskim i opšteslovenskim svetiteljima u grupi tzv. *Sedmočislenika*.³¹ Oni su još u Sv. Naumu prikazani odvojeno, ali na istaknutim mjestima. Nešto kasnije je nastala ikona sa figura-ma Jovana Vladimira i zaštitnika Ohrida, Sv. Klimenta, koja se nalazi u seoskoj crkvi u Slatini nedaleko od Ohrida. To predstavlja početak približavanja kulta Sv. Jovana Vladimira sa prvim slovenskim prosvetiteljima – Ćirilom i Metodijem, koji sa pet svojih učenika, koji su djelovali u Ohridu, čine Sedmočislenike. Radi se o Klimentu, Naumu, Gorazdu, Savi i Angelariju, koji su zaslužni da je Ohrid postao kulturni centar slovenske pismenosti.³² Njima se, kao znak posebnog štovanja priključuje i Sv. Jovan Vladimir. Najbolji primjer za to je ikona Diče Zografa naslikana u Ohridu 1862. godine. Na njoj su u centralnom dijelu prikazani Sv. Ćirilo i Metodije kako između sebe drže svitak sa staroslovenskom azbukom ispisanom u četiri reda. Iznag njih je velika figura Sv. Klimenta Ohridskog koja nadvisuje obadva reda svetitelja. S njegove desne strane je prikazan Sv. Jovan Vladimir s krunom na glavi i žezlom u desnoj ruci. Osim njega, pored „petočislenika” prikazan je jedino još i Sv. Erazmo. Za Sv. Erazma se može naći objašnjenje zbog čega je našao mjesto na toj ikoni. On je, mada porijeklom iz Antiohije, dugo boravio u Ohridu gdje je u teškim vremenima po hrišćanstvo, u doba imperatora Dioklecijana, izvršio pokršćavanje i učinio razna čuda. Prisustvo Sv. Jovana Vladimira među slovenskim učiteljima je dosta neobična pojava. To se može objasniti njegovom velikom popularnošću kao čudotvorca, koji je uz to povezan sa makedonskim carem Samuilom. Razbukitali patriotski romantizam, koji se širio u Makedoniji i ostalim slovenskim zemljama na Balkanu, bio je za to sasvim dovoljan razlog³³ (Sl. 5).

³¹ O ikonografiji *Sedmočislenika* v. studiju C. Grozdanova *Композицијата на Седмочисленниците во живописот од IX до XVIII век*, in: *Портети на светителите од Македонија*, str. 113–126., a posebno *Јован Владимир и претставите на Седмочисленниците во македонската уметност од XVIII до XIX век*, in: *Студии за охридскиот живопис*, Скопје 1990. стр. 171–176 (prethodno objavljeno u *Zborniku za likovne umetnosti Matice srpske u Novom Sadu*. br. 20, 1980).

³² Smatra se da su oni osnovali i prvi slovenski univerzitet u Ohridu čiji arheološki nalazi su identifikovani i sada su u fazi daljih istraživanja.

³³ Ikona Diča Zografa poslužila je kao protip u repertoaru freskoslikarstva u više crkava u Makedoniji, poput ohridske crkve Sv. Bogorodice-Kamensko, u Sv. Jovanu Bigorskom u dolini Radike, Sv. Nikole u Vevčanima i drugdje. O tome opširnije v. Ц. Грозданов, *Студии*, стр. 156–157.

Posebnu zaslugu za širenje kulta Sv. Jovana Vladimira na balkanskom prostoru, pa i šire, ima Hristofor Žefarović. Porijeklom iz Dojrana, on je u valu slovenskih migracija u Austrougarsku najprije djelovao na području Karlovačke mitropolije. Tu je, u manastiru Bođani, izveo 1737. g. zidno slikarstvo u duhu baroknih manira. Pri tome nije zaboravio na Sv. Jovana Vladimira, veoma štovanog u njegovoj domovini, te ga je naslikao u prvom redu stojećih svetitelja.³⁴ Nekoliko godina kasnije nastao se u Beču, gdje je stupio u vezu sa izbjeglim srpskim patrijarhom Arsenijem IV Šakabentom. Pod njegovim uticajem počeo je da radi bakropise sa ličnostima iz dinastije Nemanjića i drugih pravoslavnih vladara i svetitelja. Tako je, uz pomoć bečkog gravera Tomasa Mesmera, 1741. g. nastala poznata *Stematografija*. U njoj je izradio bakropis s predstavom Sv. Jovana Vladimira signiranog kao mirotočivi („муроточець”). Obučen je u bogato ukrašenu vladarsku odeždu sa kraljevskom krunom na glavi. U lijevoj ruci drži svoju odsječenu glavu dok desnom podiže skipitar, krst i lovorovu granu. Ova gravira je kao multiplicirani grafički otisak bila široko rasprostranjena, te je poslužila kao predložak kasnijim slikarima ikona i fresaka. Godinu dana kasnije, 1742. godine, Žefarović je izradio bakropis Sv. Jovan Vladimir sa žitijskim scenama u tipično baroknom maniru. Svetac je ovoga puta postavljen u eksterijeru s modelom crkve iza sebe, dok mu dva anđela donose vijence, simbol njegovog mučeništva, mada je i ovdje signiran kao „mirotočivi”. Iznad centralnog medaljona je prikazana *Sv. Trojica*, dok je ispod, kao njen pandan, scena njegovog uspenja. U tri vedute poređane u najdonjem grafičkom sloju predstavljena su tri albanska grada – Moshopolje, Elbasan (Neokastro) i Berat (Sl. 12).

Lijevo i desno od centralnog medaljona je raspoređeno deset medaljona iz žitija i posmrtnih čuda Sv. Jovana Vladimira. One se prate u paru – s lijeve i desne strane. Njihova hronologija počinje u lijevom gornjem uglu s predstavom *Rođenje*, kome je pandan na desnoj strani posmatrano od gledaoca scena *Car izvodi kneza Vladimira iz tamnice*. U drugom redu je događaj *Orao sa krstom se javlja Sv. Vladimiru* i *Svetac se povinuje božjoj zapovijesti* (da na tom mjestu izgradi crkvu). U sljedećem redu je *Bitka sa carem Vasilijem*, a na drugoj strani *Svetog Jovana Vladimi-*

³⁴ Sv. Jovan Vladimir je naslikan i u crkvi Uspenja Bogorodice u Srpskom Kovinu u Mađarskoj, ali u medaljonu u drugom slikarskom redu. O tome v: Ср. Петковић, *Живопис цркве Успења у Српском Ковину*, Зборник Матице српске, 23, Н. Сад 1959, стр. 48–49.

ra ubija šurak kralj Vladislav. Slijede scene: Svetitelj na mazgi nosi svoju odsječenu glavu, Pokloniše se mazge i spustiše Sv. Jovana Vladimira; Franci (Italijani) kradu svetiteljeve mošti i Čudo sa povraćajem čivota u crkvu. Time se završava ovo opširno likovno pripovijedanje, koje je očito nastalo pod uticajem teksta iz *Akolutije*. Vidi se to i po tekstovima ispisanim duž donje ivice bakropisa na staroslovenskom i grčkom jeziku.

Kult Sv. Jovana Vladimira se tokom XIX v. posebno intenzivirao u Bugarskoj. U borbi za osamostaljenjem od Osmanlijske imperije potencirani su ne samo bugarski već i slovenski svetitelji iz drugih zemalja. Tako se u ikonografiji freskoansambala u bugarskim crkvama počinju prikazivati ruski svetitelji, poput Borisa i Gleba, kneza Vladimira Kijevskog, Dimitrija Rostovskog i drugih popularnih pravoslavnih ličnosti.³⁵ Među njima su našli svoje mjesto i svetitelji srpske dinastije Nemanjića, najčešće Sv. Sava i Simeon (Nemanja). U red bugarskih svetitelja uključen je i Sv. Jovan Vladimir, jer je on predstavljen kao „sin (bugarskog) cara Arona, te da je carstvovao u Ohridu tri godine”.³⁶

Najpoznatiji bugarski freskoslikari XIX vijeka bili su pripadnici samokovske škole, među kojima su se posebno isticali Dimitar Hristov i njegov brat Zaharija Zograf. Oni su u poznatom manastiru Rila dva puta naslikali Sv. Jovana Vladimira: u naosu glavne manastirske crkve, gdje ga titulišu kao „Sv. car Ivan Vladimir”, dok ga u spratnom paraklisu posvećenom Sv. Simeonu i Savi Srpskom signiraju kao „Sv. Ivan Vladimir mirotočivi”. Međutim u desetak drugih bugarskih crkava na freskama se pojavljuje Sv. Jovan Vladimir, dopojasno ili u čitavoj figuri, gdje se naziva „С(в)е)ти Иоанъ Владимиръ цар бугарски”.³⁷ To je rađeno s namjerom da se pokaže autohtonost slovenske kulture na tima prostorima u jeku stremljenja za oslobođenjem od okupatorske turske vladavine (Sl. 13).

Zanimljivo je da se taj vid pokreta za oslobođenjem od tuđinske supermacije najkasnije pojavio na prostorima Pečke patrijaršije, koja je Sv. Jovana Vladimira uvrstila u „Srbljak” tek 1861. godine zaslugom beogradskog mitropolita Mihaila.

³⁵ Н. Мавродинов, *Връзките между българското и руското изкуство*, София 1955, стр. 77–80.

³⁶ Н. Дилевски, nav. dj. (18) str. 178.

³⁷ Tako je signiran u Trojanskom i Dolnozelenkom manastiru, kao i u bugarskom manastiru Zorafu na v. gori, te u crkvama Vavedenja Bogorodičinog u Panađurištu, Sv. Troici kod Velikog Trnova i drugdje u još neproučenim spomenicima Bugarske.

Rajko VUJIČIĆ

ON CULT AND ICOGRAPHY OF ST. JOHN VLADIMIR

Summary

The Duclanian prince Vladimir lived and ruled on the end of the 10th and beginning of the 11th century. In the battle against Macedonian tsar Samuilo he was captured and imprisoned in Prespa, the capital of Samuilo's empire. He met there and later married tsar's daughter Kosara (later known as the nun Theodora), but in the throne struggle, after the death of Samuilo, he was allured in Prespa and murdered – beheaded by the new tsar Vladislav. His body was at first buried in St. Maria church in Krajina by Skadar lake. His cult soon began there as a saint, what is kept in memory of the local population up today. Two centuries later, about 1215, his relicts were, by force of the Byzantine soldiers, translated to Durras (Albania) and later in the monastery of St. John the Baptist near Elbasan.

His cult started to spread from Elbasan to the other parts of Albania, Macedonia, Mounth Athos, Bulgaria and to the some other countries. He was usually presented on the portable icons, wall-paintings and engravings in the luxury royal vestments, with crown on the head, keeping own severed head in the left and martyr's cross or scepter in the right hand. The iconography evolution of the saint was especially influenced by two engravings – *Akolouthia* (codex with descriptions of the saint's life, church-services and miracles of the saint) published in 1690 in Venice as well *Stemmatographia* published 1741 in Vienna by the well-known painter Hristofor Žefarović.

On the iconography on the icones, wall-paintings and engravings St. John Vladimir was named very differently – as martyr, miracle-worker, tsar of Bulgaria, king of Serbia etc.

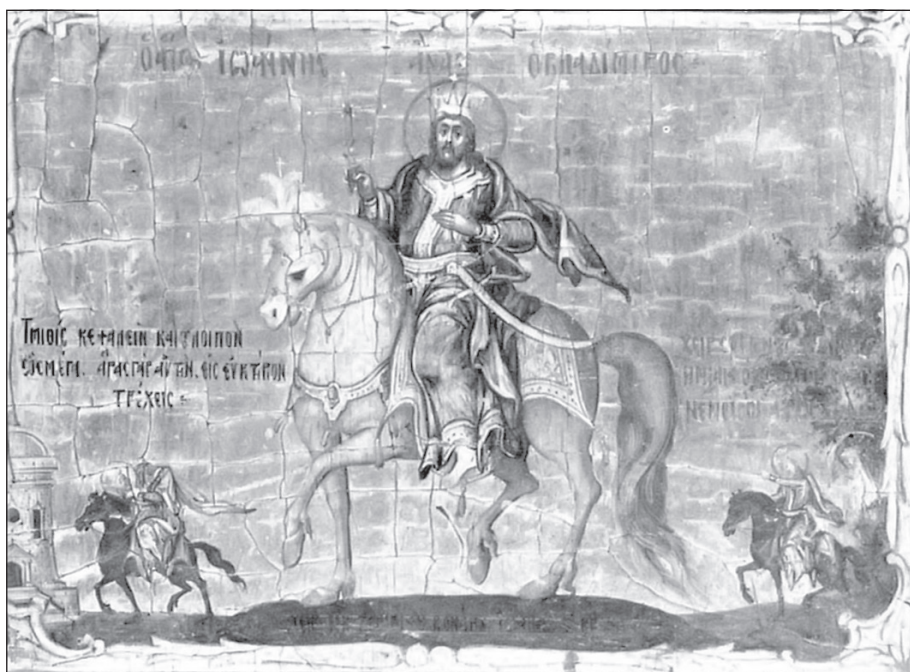

Sl. 1. Isabella Piccini, Sv. Jovan Vladimir, *Akolutija*, Venecija 1690.

Sl. 2. Sv. Jovan Vladimir, *Akolutija* (3. izdanje), Venecija 1858.

Sl. 3. Sv. Jovan Vladimir, ikona iz Manastira Sv. Katarine, Sinaj, poč.18. v.

Sl. 4. Sv. Jovan Vladimir, Hristifor Žefarović, *Stematografija*, Beč 1741.

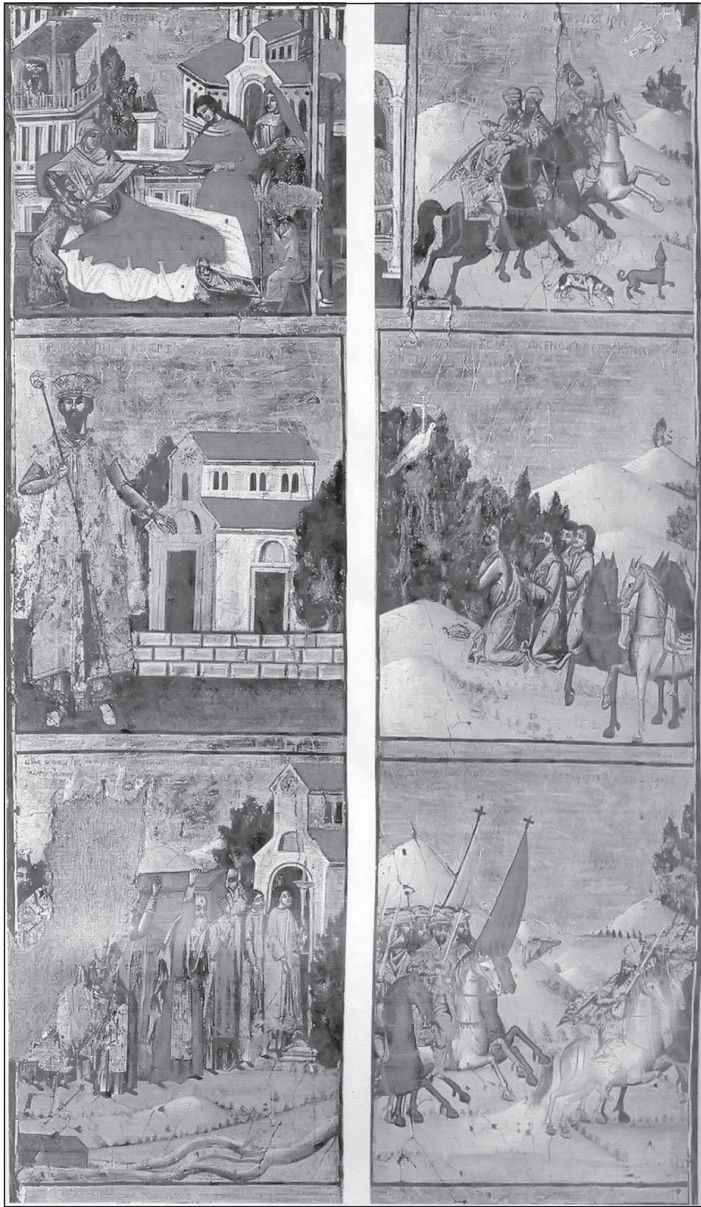

Sl. 5. Zograf Dičo, Sv. Jovan Vladimir sa *Sedmočislenicima* i sv. Erazmom, ikona, Kamensko, Ohrid, kraj 19. v.

Sl. 6. Konstantin Špataraku, ikona sv. Jovan Vladimir sa žitijskim scenama, 1739. g. (Muzej srednjovjekovne umjetnosti, Korča, Albanija)

Sl. 7. Konstantin Špataraku, Žitijske scene Sv. Jovana Vladimira, 1739.
 a) lijeva strana: *Rođenje Sv. Jovana Vladimira, Karlo Topi sa modelom crkve, Donošenje svetih moštiju u crkvu*
 b) desna strana: *Sv. Jovan Vladimir s pratnjom u lovu, Sv. Jovanu Vladimiru se ukazuje orao sa zlatnim krstom, Pobjeda nad vizantijskim carem Vasilijem II*

Sl. 8. Zograf Trpo iz Korče, Sv. Jovan Vladimir, freska u Sv. Naumu 1806. g

Sl. 9. Sv. Jovan Vladimir, freska u manastiru Filoteju, Sv. gora, 1765.g.

Sl. 10.
Sv. Jovan Vladimir,
freska u manastiru
Hilandar, Sv. gora

Sl. 11. Dimitar Hristov, Sv. Jovan Vladimir, manastir Rila (Bugarska), 1846. g.

Sl. 12. Hristifor Žefarović, Sv. Jovan Vladimir sa žitijskim scenama, bakropis, Beč, 1742. g.

Sl. 13.
Zograf Zaharije,
Sv. Jovan Vladimir
signiran kao „Sveti
car”, Trojanski
manastir,
Bugarska,
1848. g.